

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін

**Дипломна робота
бакалавра**

з теми: **Феодальна війна другої чверті XV ст.**

Виконала: студентка 4 курсу
спеціальності 6.02030203 «Історія»
денної форми навчання
Кравчук Тетяна Володимирівна

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент
кафедри архівознавства, спеціальних
історичних і правознавчих дисциплін
Адамовський Володимир Іванович

Рецензент:

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Історіографія та джерельна база дослідження	6
Висновки до розділу 1.....	14
Розділ 2. Причини та початок феодалної війни на Русі в другій чверті XV ст.	15
Висновки до розділу 2.....	31
Розділ 3. Другий етап громадянської війни	32
Висновки до розділу 3.....	42
Розділ 4. Заключний період феодалної війни та її наслідки	43
Висновки до розділу 4.....	48
Висновки	49
Список використаних джерел та літератури	52

ВСТУП

Історія Росії XIV-XV ст. – це період політичного об'єднання Північно-Східних російських земель навколо Московського князівства і утворення єдиної Російської централізованої держави. На цьому історичному відрізку Москва зробила гігантський стрибок вперед, якому важко знайти аналоги. У складних умовах внутрішньої боротьби князівств і зовнішньої залежності від монголо-татарського ярма, князівської династії московських Даниловичів вдалося під кінець XV століття створити сильну незалежну єдину державу.

Актуальність теми дослідження пов'язана з необхідністю з'ясувати роль великого феодалного землеволодіння в процесі політичного об'єднання. Дане дослідження присвячене ролі міст і земель під час князівських усобиць на Русі в другій чверті XV ст. Володіння територіями завжди надавало безпосередній вплив на взаємини князів, визначало їх становище і статус, диктувало напрямок політики. Зокрема, в ході боротьби двох династичних ліній Даниловичів (прямого спадкоємця Василя I – Василя II Васильовича і його дядька Юрія Дмитровича, двоюрідних братів Василя Косого і Дмитра Шемяка) велике значення мало встановлення влади над містами і землями Північно-Східної Русі. Це забезпечувало суперникам необхідну підтримку і базу для ведення війни за велике князювання.

Актуальність теми цього дослідження також тісно пов'язане з переосмисленням в новітній історіографії ряду питань політичної історії середньовічної Русі. Зміна поглядів на зародження феодалних відносин і умови створення єдиної Російської держави з центром у Москві, представлене в роботах вчених-істориків Санкт-Петербурзького університету, призвело до відмови від деяких висновків вітчизняної історіографії XX ст., поставило нові завдання у вивченні земель Північно-Східної Русі. У тому числі виникла необхідність перегляду поняття «феодална війна», через призму якого було прийнято аналізувати усобиці 1425-1453 рр.

Об'єктом даного дослідження стало місто як центр прилеглої до нього землі і його політичне значення в міжусобних війнах другої чверті XV ст.

Предметом дослідження є громадянська війна на Русі (1425-1453) за велике князювання між нащадками Дмитра Донського князем Василем II і його дядьком, князем звенигородським і галицьким Юрієм Дмитровичем і його синами Василем (Косим) і Дмитром Шемякою в 1425-1453 рр.

Мета роботи – на основі опублікованих джерел та новітньої літератури, вивчити причини, хід та наслідки феодальної війни на Русі в другій чверті XV ст. У відповідності до поставленої мети визначено такі завдання:

- 1) Проаналізувати джерельну базу та історіографію проблеми з даного питання;
- 2) Охарактеризувати причини та початок феодальної війни на Русі в другій чверті XV ст.;
- 4) Проаналізувати хід другого етапу війни;
- 5) Висвітлити процес заключного періоду війни та її наслідки;

Для реалізації дослідження даної проблеми використовувались такі **методи**:

- історико-порівняльний;
- історико-хронологічний;
- історико-культурний;
- аналіз науково-історичної літератури.

У дослідженні широко використовуються методи комплексного і критичного аналізу джерел. В основу змісту бакалаврської роботи були покладені принципи історизму та системності. Зміст роботи побудовано за проблемно-хронологічним підходом.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1425-1453 рр., який дає можливість висвітлити істотно важливі характеристики взаємовідносин феодальної війни на Русі вказаного періоду.

Територіальні межі дослідження дозволяють позначити політичну роль різних за своїм характером областей, які в другій чверті XV ст. опинилися у володінні Даниловичів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному: на основі джерел, радянської, російської історіографії здійснити комплексне дослідження феодальної війни другої чверті XV ст. та в спробі відійти від загальноприйнятого історіографічного напрямку у вивченні земель Північно-Східної Русі XV ст., що складається в з'ясуванні причин піднесення Москви, і звернутися до аналізу політичного значення територій, як віддалених від столиці, так і розташованих поблизу неї.

Практична значимість полягає в можливості залучення її матеріалів при написанні узагальнюючих праць з історії Російської держави, а саме причинам, ходу та наслідкам феодальної війни на Русі в другій чверті XV ст. Результати дослідження можуть бути використані як у школі так і у вищих навчальних закладах для підготовки студентів до семінарських занять з «Історії Росії XIV-XVI ст.»

Структура роботи. Складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків в кінці роботи і списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

Найпоширеніша і найправильніша версія щодо причини феодальної війни на Русі в XV столітті – проблема престолонаслідування. Століттями на Русі склалася одна система, яка була закріплена лише засадами і звичаями – вибір найстарішого члена роду, який згодом і повинен зайняти стіл. Заповіт Василя Дмитровича від 1423 року повністю змінювало сформований порядок. Ця духовна грамота вступала в розріз з духовною грамотою його батька Дмитра Івановича, який заповідав успадковувати стіл за старим порядком.

Друга причина війни повністю виходить з першої – удільні князівства, чий права гнобили московські князі, коли займалися об'єднанням країни під одним прапором. У цьому контексті зачіпається й інша важлива проблема, яка є причиною проблем удільних князівств – проблема існування «виморочних володінь». Це ті володіння, які і залишив за своїм заповітом Д.І. Донський. Василю – Коломну, Юрій отримав Звенигород, Андрій – Можайськ, Петро – Дмитров, а Костянтин володіння, які повинна буде згодом йому виділити мати, Софія Вітовтовна. Згодом Костянтин став князем-ізгоем, не можна забувати, що Москва залишилася в нероздільнім володінні старших чотирьох братів, що стало іншою причиною.

Яку роль в цьому конфлікті відіграла церква? Церква в цьому конфлікті грала роль другої скрипки, тому що саме відносини з церквою показували справжній розклад сил. Наприклад, Митрополит Фотій, який повністю підтримував Василя II в його правах, який був для нього другим батьком. Саме він намагався змусити Юрія Дмитровича помиритися зі своїм племінником. Потім Митрополит Іона, який свого часу (1446 р.) спеціально підтримував Д. Шемяку, що дало можливість з'єднати великокняжу сім'ю, що пізніше дозволило Василю II повернути втрачений стіл.

Яку роль зіграли зв'язки з Литвою і Ордою? І Литва, і Орда себе в цьому конфлікті також проявили. Почнемо з Литви. Я вже говорила, що в 1425 році саме Литва, завдяки заповіту Василя I стала фактично

Управителька Русі. Це було пов'язано зі шлюбом Василя I з Софією Вітовтовною і залишення саме на піклування Вітовта малолітнього Василя II. Також Литва в цей час в силу обставин спробувала взяти Русь під свій контроль, підпорядкувавши Тверське князівство, Рязанське і Пронск. Вітовт в 1427-1428 рр. здійснює зухвалі нальоти на Великий Новгород і Псков, намагаючись таким чином покарати Псков за його незгоду на боротьбу разом з литовцями з Тевтонським Орденем. Але смерть Вітовта в 1430 році не дозволила йому закінчити свої плани, які, швидше за все, були далекоглядні.

Орда в цей час вже не та Орда, яка була в XIV ст. Вона вже ділиться на різні частини, в ній немає тієї єдності, яка була раніше. Навала Тимура наприкінці XIV ст. вже більше ніколи не дозволила ординцям відчувати себе в безпеці. Ординці на чолі з Улуг-Мухаммедом також беруть участь у нападах на Русь, беруть участь в полоні Василя II, завдяки чому Д. Шемяка зміг роздобути знищену пожежею Москву. Також ординці номінально ще дають ярлики на Велике Князювання. Саме так намагається отримати ярлик Д. Шемяка після описаних подій, але по суті Орда більше не керує своїми васалами, тільки збирає данину.

Крім того, феодална війна – важливий етап у розвитку кріпосницьких відносин. Після закінчення феодалної війни московський уряд організував перепис селянського населення в цілях податкового обкладення. Звільнялися від перепису лише ті феодално-залежні селяни, які користувалися тимчасовою податковою пільгою. Після феодалної війни московські удільні князі стали видавати землевласникам жалувані грамоти, якими їм або дозволялося взагалі не відпускати від себе селян або надавалося право «відмовляти» своїх селян тільки в твердо встановлений термін (Юріїв день осінній). Так відбилася феодална війна на положенні основних класів феодалного суспільства.

Розпочата у другій чверті XV ст. феодална війна поступово стала переходити у війну громадянську, втягує в себе всі суспільні верстви. Це змусило панівний клас припинити внутрішні чвари і консолідувати свої сили.

Із закінченням феодальної війни пішла перебудова деяких сторін суспільно-політичного ладу.

Феодальна війна в російській державі мала дуже показовий характер. За час війни, помітно посилилася влада Золотої Орди, що не дивно при ослабленому стані порушених війною земель, а цими землями була практично вся територія Російської держави. Феодальна війна продовжила час владарювання монголів на Русі.

Так само в ході феодальної війни були підкорені, і частково приєднані деякі відокремлені незалежні князівства, такі як Вятка і Новгород.

Головним підсумком цієї затяжної феодальної війни є наочна демонстрація неминучості об'єднання Русі в одну державу, центром якого неодмінно була б Москва. Це, природно, хоча б тому, що практично всі удільні князі були родичами різного ступеня близькості, а так само завдяки історично сформованій єдності і близькості всіх князівств, вдало доповнювали один одного.

Феодальна війна справила позитивний вплив на створення єдиної держави. Була тепер ясно видно проблема, пов'язана з питомими володіннями, якими з певного етапу стали управляти намісники.

Московська митрополія отримала повну незалежність від Константинопольського патріархату, оскільки не вжила Флорентійську унію 6 липня 1439 року про єдність православ'я і католицизму. Таким чином, Московська митрополія прийняла на себе пута захисниці православного світу.

І в кінці кінців, Русь прийшла до єдності в тому контексті, який проголосили ще Митрополит Алексій і Дмитро Іванович Донський в XIV столітті, що вороги Русі – це не Русь, а Литва і Орда, з ким їй і довелося боротися в подальшому за повне об'єднання держави, але це вже зовсім інша історія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Джерела:

1. Новгородские летописи (так названные Новгородская вторая и Новгородская третья летописи). – СПб.: Археогр. комис., 1879. – 620 с.
2. Псковские летописи. Вып. 1 / Акад. наук СССР, Ин-т истории [отв. ред. изд. акад. Б.Д. Греков]. – М.: Изд-тво АН СССР, 1941. – 146 с.
3. ПСРЛ. Т. 4: Новгородская и псковская летописи // Полное собрание русских летописей. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1848. – 360 с.
4. ПСРЛ. Т. VI. Софийские летописи. // Полное собрание русских летописей. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1853. – 364 с.
5. ПСРЛ. Т. XXVII. Никаноровская летопись. Сокращенные летописные своды конца XV в. // Полное собрание русских летописей. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1962. – 418 с.
6. Русский феодальный архив XIV – первой трети XVI века / ред.: А.В. Кузьмин, А.И. Плигузов. – М.: Языки славянской культуры, 2008. – 547 с.
7. Хрестоматия по истории СССР с древнейших времен до 1861 г.: Пособие для учителей / Сост. П.П. Епифанов. – М.: Просвещение, 1980. – 272 с.
8. Хрестоматия по истории СССР. Т. 1: С древнейших времен до конца XVII века / В.И. Лебедев, М.Н. Тихомиров, В.Е. Сыроечковский. – М.: Учпедгиз, 1949. – 507 с.
9. Черепнин Л.В. Русские феодальные архивы XIV – XV веков. – Т. 2 / Л.В. Черепнин; Отв. ред. А.А. Новосельский. – М.: Изд-тво АН СССР, 1951. – 428 с.

II. Література:

10. Базилевич К.В. История СССР от древнейших времен до середины XV века / К.В. Базилевич. – М.: Изд-тво Заочной высш. Военно-политической школы Главпуркка, 1946. – 302 с.

11. Бочкарев В.Н. Из истории борьбы русского народа за свою национально-политическую независимость в XV в. / В.Н. Бочкарев // Записки научно-исследовательского института при Совете министров Мордовской АССР. – Саранск, 1947. – История и археология. – № 9. – С. 10-17
12. Бочкарев В.Н. Политические итоги феодальной войны в удельно-княжеской Руси XV в. / В.Н. Бочкарев // МГПИ им. В.П. Потемкина. – Т. II. – Кафедра истории СССР. – Вып. 2. – М., 1947. – С. 56-59.
13. Бочкарев В.Н. Феодальная война в удельно-княжеской Руси XV в. Борьба за создание Русского национального государства / В.Н. Бочкарев. – М.: Наука, 1944. Т. I. – 238 с.
14. Буганов В.И. Эволюция феодализма в России: социально-экономические проблемы / В.И. Буганов, А.А. Преображенский, Ю.А. Тихонов. – Москва: Мысль, 1980. – 344 с.
15. Власть и реформы. От самодержавной к Советской России. / Отв. ред. Б.В. Ананьич. – СПб.: Дмитрий Буланин, 1996. – 801 с.
16. Горский А.А. К вопросу о причинах возвышения Москвы / А.А. Горский // Отечественная история. – 1997. – № 1. – С. 3-12.
17. Горский А.А. Этапы исторического развития России в свете сочетания формационного и цивилизационного подходов / А.А. Горский // Россия в средние века и новое время. Сб. ст. к 70-летию чл.-корр. РАН. Л.В. Милова. – М., 1999. – С. 340-354.
18. Дворниченко А.Ю. Отечественные историки о государственном строе Северо-Восточной Руси XIII-XV вв. / А.Ю. Дворниченко // Вестник С.-Петербург. ун-та. 1996. Сер. 2. Вып. 1 (№ 2). – С. 3-14.
19. Дворниченко, А.Ю. «Феодальные войны» или демократические альтернативы [Текст] / А. Ю. Дворниченко, Ю.В. Кривошеев // Вестн. СПб. ун-та. – 1992. – Сер. 2.: История, языкознание, литературоведение, вып. 3 (июль). – С. 3-12.
20. Заичкин И.А. Русская история: популярный очерк. IX – середина XVII в. / И.А. Заичкин, И.Н. Почкаев. – М.: Мысль, 1992. – 797 с.

21. Зимин А.А. Витязь на распутье: феодальная война в России XV в. / А.А. Зимин. – М.: Мысль, 1991. – 288 с.
22. Зимин А.А. России на рубеже XV – XVI вв. / А.А. Зимин. – М.: Мысль, 1982. – 333 с.
23. Зимин А.А. Служилые князья в Русском государстве конца XV – первой трети XVI в. / А.А. Зимин // Дворянство и крепостной строй России XVI-XVIII вв.; Сб статей, посвященных памяти А.А. Новосельского. – М., 1975 – С. 28-56.
24. Зимин А.А. Россия на рубеже XV-XVI столетий (очерки социально-политической истории) / А.А. Зимин. – М. Мысль 1982. – 333 с.
25. Ивина Л.И. Крупная вотчина Северо-Восточной Руси конца XIV – первой половины XVI в. /Л.И. Ивина. – М.: Наука, 1979. – 221 с.
26. Історія Росії з найдавніших часів до кінця XVII ст. /А.П. Новосельцев, О.М. Сахаров, В.І. Буганов, В.Д. Назаров; Відп. Ред. О.М. Сахаров, А.П. Новосельцев. – М.: ТОВ «Видавництво АСТ», 2001. – 576 с.
27. Казакова Н.А. Антифеодальные еретические движения на Руси XIV – начала XVI века /Н.А. Казакова, Я.С. Лурье; Отв. ред. В.Д. Бонч-Бруевич. – М.-Л.: Издательство Академии наук СССР, 1955. – 540 с.
28. Карамзін Н.М. Історія держави Російського в 12-ти томах. Т. V. / За ред. О.М. Сахарова. – М.: Наука, 1993. – 560 с.
29. Клейненберг И.Э. Военно-морские действия новгородцев и отражение орденой агрессии 1443-1448 гг. / И.Э. Клейненберг // История СССР., 1958. – № 4. – С. 117-120 .
30. Клибанов А.И. Реформационные движения в России в XIV – первой половине XVI в. / А.И. Клибанов. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 411 с.
31. Ключевский В.О. Сочинения в девяти томах. Том 2.: Курс русской истории / В.О. Ключевский. – М.: Мысль, 1988. – 447 с.
32. Ключевский В.О. Сочинения в девяти томах. – Том 1. – Курс Русской истории / В.О. Ключевский. – М.: Мысль, 1987. – 432 с.

33. Кобрин В.Б. Власть и собственность в средневековой России / В.Б. Кобрин. – М.: Мысль, 1985. – 280 с.
34. Кобрин В.Б. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси / В.Б. Кобрин, А.Л. Юрганов // История СССР, 199. – № 4. – С. 54-64.
35. Костомаров М.І. Російська історія в життєписах її найголовніших діячів. Кн. 1. – М.: «Книга», 1990. – 737 с.
36. Кривошеев Ю.В. Русь и Монголы: Исследование по истории Северо-Восточной Руси XII-XIV вв. 3-е изд., испр. и доп / Ю.В. Кривошеев. – СПб.: Академия исследования культуры, 2015. – 452 с.
37. Кучкин В.А. О dokonчании Дмитрия Шемяки с нижегородско-суздальскими князьями / В.А. Кучкин, Б.Н. Флоря // Актовое источниковедение: Сб. ст. – М., 1979. – С.191-218.
38. Кучкин В.А. О Нижних Новгородах – «старом» и «меньшом» / В.А. Кучкин // История СССР. 1976. № 5. С. 223-231.
39. Любавский М.К. Русская история от древности до конца XVIII века / М.К. Любавский. – М.: Академический Проект, 2015. – 846 с.
40. Любавський М.К. Лекції з давньої російської історії до кінця XVI століття. – СПб.: Видавництво «Лань», 2000. – 480 с.
41. Мавродин В.В. Образование единого русского государства / В.В. Мавродин; Отв. ред. Д.С. Лихачёв. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1951. – 328 с.
42. Мавродин В.В. Образование русского национального государства / В.В. Мавродин. – Л.: ОГИЗ. Госполитиздат, 1941. – 208 с.
43. Милов Л.В. Великорусский пахарь и особенности российского исторического процесса. – изд. 2-е, доп. / Л.В.Милов. – М.: РОССПЭН, 2006. – 568 с.
44. Михайлова И.Б. Служилые люди Северо-Восточной Руси в XIV – первой половине XVI в / И.Б. Михайлова. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2003. – 640 с.

45. Михайлова, И.Б. Смута на Руси во второй четверти XV в. [Текст] / И.Б. Михайлова // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 2, История. – 2004. – N 1/2. – С. 14-18.
46. Носов Н.Е. О двух тенденциях развития феодального землевладения в Северо-восточной Руси в XV-XVI вв. / Н.Е. Носов; V Междунар. конгресс экон. истории. Ленинград, 10-14 авг. 1970 г. – Москва: Наука, 1970. – 13 с.
47. Носов Н.Е. Становление сословно-представительных учреждений в России. Изыскания о земской реформе Ивана Грозного / Н.Е. Носов. М.: Наука, 1969. – 602 с.
48. Очерки истории СССР. Период феодализма IX-XV вв.: В 2 ч. Ч. 2, [XIV-XV вв. Объединение русских земель вокруг Москвы и образование русского централизованного государства] / Под ред. акад. Б.Д. Грекова (отв. ред.) и др. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1953. – 812 с.
49. Платонов С.Ф. Повний курс лекцій з російської історії. – Ростов-на-Дону: Изд-во «Фенікс», 1999. – 576 с.
50. Приселков М.Д. История русского летописания XI-XV вв. / М.Д. Приселков. – СПб.: Изда-тво «Дмитрий Буланин», 1996. – 325 с.
51. Сахаров А.М. Образование и развитие российского государства в XIV – XVII вв. / А.М. Сахаров. – М.: Высшая школа, 1969 – 223 с.
52. Синелобов А.П. Эволюция крупного феодального землевладения в Московском княжестве как фактор политического объединения Северо-Восточных русских земель (60-е гг. XIV в. – 70-е гг. XV в.): Дис. канд. ист. наук: 07.00.02 / А.П. Синелобов. – Москва, 2003. – 224 с.
53. Скринников Р.Г. Русь. X-XVII століття. – СПб.: Видавництво «Пітер», 1999. – 352 с.
54. Скринников Р.Г. Государство и церковь на Руси XIV-XVI вв. Подвижники русской церкви / Р.Г. Скринников. – Новосибирск: Наука, 1991. – 397 с.
55. Скринников Р.Г. Россия накануне «Смутного времени» / Р.Г. Скринников. – М.: Мысль. 1980. – 205 с.

56. Смирнов И.И. Классовая борьба в Московском государстве в первой половине XVI в. / И.И. Смирнов // Проблемы истории докапиталистических обществ. – М.; Л., 1935. – № 9. – С. 71-79.
57. Смирнов П.П. Образование русского централизованного государства в XIV-XV вв / П.П. Смирнов // Вопросы истории. – № 2-3. – 1946. – С. 55-90.
58. Смирнов П.П. Древний Галич и его важнейшие памятники / П.П. Смирнов // Уч. зап. Моск. гор. пел. ин-та им. В.П. Потемкина. – М., 1948. – Т. IX. – Вып. 1. – С. 92-98.
59. Соловьев С.М. Сочинения: В 18 кн. Кн. 1: История России с древнейших времен / С.М. Соловьев. – М.: Голос, 1993. – 768 с.
60. Тихомиров М.Н. Средневековая Москва в XIV-XV вв. / М.Н. Тихомиров. – М.: Изд-во Московского университета, 1957. – 2004. – 292 с.
61. Церковь в истории России (IX в. – 1917): Критические очерки. – М.: Наука, 1967. – 336 с.
62. Черепнин Л.В. Образование Русского централизованного государства в XIV-XV веках: Очерки социально-экономической и политической истории Руси / Л.В. Черепнин. – М.: Изд-во соц.-эк. лит-ры, 1960. – 898 с.